

KELÂBÂZÎ'NİN BAHRU'L-FEVÂİD ADLI ESERİNİN TASAVVUFÎ MUHTEVA AÇISINDAN ANALİZİ

Vahit GÖKTAŞ*

Özet

Kelâbâzî'nin Bahru'l-Fevâid Adlı Eserinin Tasavvufî Muhteva Açısından Analizi

Bu makalede Kelâbâzî'nin tasavvufla alakalı olan ve günümüze ulaşan en önemli iki eserinden biri olan *Bahru'l-fevâid* adlı eseri tasavvufî muhteva açısından analiz edilmiştir. Erken dönem tasavvufuyla alakalı önemli bir eser *Bahru'l-fevâid*le ilgili bilgi verilmeden önce Kelâbâzî hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Tasavvufî hadis şerhi geleneğine hayli katkılar sağlayan bu eserin önemi ilklerden olması dolayısıyla fazladır. Bu makalede aynı zamanda bu eserin yazma nüshalarının tespiti ve matbu nüshaları hakkında bilgiler de yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Kelâbâzî, Bahru'l-fevâid, Tasavvuf, Hadis, Şerh.

Abstract

Analysis of Kelâbâzî's Work "Bahru'l-Fevâid" Terms of Sufi Context

This article analyzes the work of Kelâbâzî, Bahru'l fevaid, which is related to Tasawwuf and is one of his two significant works reached to our days, in the context of Tasawwuf. Before giving information about *Bahru'l-fevâid* which is a significant work related to the early Tasawwuf, brief information has been provided about Kelâbâzî. This work is important in the sense that it is one of the first works which contributed to the traditional of Sufi hadeeth commentaries. This article also contains information about the determination of manuscript copies as well as printed copies of this work.

Key words: Kelâbâzî, Bahru'l-fevâid, Tasawwuf, Hadeeth, Commentary.

---

* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: vahitgoktas@gmail.com

Giriş

İlimlerin teşekkül devriyle alakalı çalışmalar sistemin ana temellerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kelâbâzî, tasavvuf düşüncesinin temellerinin olduğu bir dönemde yaşamış ve yine tasavvuf disiplininin en temel eserlerinden birini telif etmiştir. Kelâbâzî'nin sûfi, şeyh, ârif, imâm, muhaddis, hâfız, fakîh, usûlcü, zâhidlerin kutbu, sâlihlerin kutbu gibi sıfatlarla nitelenmiş olması onun çok yönlü biri olduğunu ortaya koymaktadır. Kelâbâzî ilk dönem sûfilerinden Murta'îş (ö.328/939), Bûşencî (ö.348/959), Rûzbârî (ö.369/979), Nasrabazî (ö.367/977) ve İbn Hafîf (ö.372/982), Şiblî (ö.334/945) gibi devrin büyük sûfileriyle çağdaştır. Bu da onun bu şahıslarla alakalı verilen bilgilerin birinci elden kaynak olmasını sağlamaktadır. Ayrıca ilk dönem mutasavvıflarının hemen hepsinin aynı zamanda birer muhaddis olması onların bu dönemde hadis ilmine verdikleri önemi ve hadis çalışmalarına yaptıkları katkıyı göstermesi açısından dikkate değer bir konudur.

Kelâbâzî, X. yüzyıl İslâm dünyasında, düşünce ve siyaset alanında büyük çalkantıların meydana geldiği bir dönemde yaşayan bir mutasavvıftır. O, İslâm ilminin önemli merkezi olan Buhârâ'da yetişen, oranın kültürüyle yoğrulan önemli bir ilim adamıdır. Kelâbâzî, devrinin önemli ilim adamlarından ilmi eğitimini almış, hemen tüm alanlarda vukûfiyet sahibi, devrinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek müktesebat sahibi, dönemindeki Müslümanların inanç ve kelimâ problemlerini ele alıp açıklığa kavuşturabilecek bir âlimdir. Kelâbâzî'nin bütün ilimlere olan vukûfiyeti, o dönem sûfilerin ortak bir özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü o çağın mutasavvıfları, Kur'ân ve sünnete bağlı, birçok ilmi kesbetmiş ilmiyle âmil kişilerdir.¹ Bu ilim ortamında, muhtelif ilim dallarında önemli şahsiyetlerin yetiştiğini, kıymetli eserler verildiğini görüyoruz. Yine bu asır, muhtelif ilim dallarında tedvin faaliyetlerinin yapıldığı, daha önce tesis edilen bazı kaidelerin, bu esaslar dahilinde kaleme alındığı dönem olarak da bilinmektedir. Başta İbn Sina (429/1037) olmak üzere, İslâm Felsefesî'nin temel taşlarından Türk filozofu Fârâbî (339/950), Kelam ilminin iki önemli şahsiyeti Eşârî mezhebinin imamı Ebu'l Hasen el-Eş'arî (260/873-324/935) ile Maturîdî mezhebinin imamı Ebû Mansur el-Maturîdî (334/944) bu asırda yaşamıştır.² Tefsir sahasında rivâyet tefsirinin temel kaynaklarından *Cami'ul-beyan* isimli eserin yazarı İbn Cerir et-Taberî (224/838-310/922), tefsir ve fıkıh sahasın-

1 Süleyman Uludağ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta'arruf*, İstanbul 1992, s. 16.

2 Bilal Saklan, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis Sûfiler ve Sûfi Muhaddisler* (h. IV./m.X. asır), Konya 1997, s. 11.

da ve bu asırda yaşamış önemli bir isimdir.³

Bir Hanefî fakihî olan Kelâbâzî'nin tasavvuf anlayışı, akıl ile hisse, lafız ile manaya ve zahir ile batına aynı derecede önem veren Muhasibi (ö.243/857), Ebû Talib el-Mekkî (ö.386/996), Kuşeyrî (ö.465/1073), Serrac (ö.378/988), Hucvirî (ö.470/1077) ve Gazâlî (ö.505/1111)'nin tasavvuf anlayışı gibi akılcı ve nasçı bir tasavvuftur. Bu nedenle aşırı uç fikirlere yer yoktur.⁴

Kelâbâzî, sadece yaşamış olduğu dönemin dinî ve tasavvufî hayatını etkilemiş bir sûfî ve ilim adamı değil, kendisinden sonraki sûfîlerin sahih bir tasavvuf anlayışına sahip olmalarına öncülük eden ve hatta itikâdî, amelî ve ahlâkî açıdan sahih bir tasavvuf geleneğinin temellerinin atılmasında ve bu güne kadar ulaşmasında önemli katkıları bulunan bir sûfî olarak tarihteki hak ettiği yeri almıştır. Sistemin ilk kurucuları aynı zamanda kavramların ilk oluşturucularıdır. Kelâbâzî ile birlikte tasavvufî kavramlar yerine oturmuştur. Kendisinden önceki sûfîlerde ve özellikle Muhasibî'nin metinlerinde karşılaşılan bazı kavramların açık ve net olmaması Kelâbâzî'de söz konusu değildir. Onun iki eseri günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlardan biri "*Ta'arruf*", diğeri "*Bahru'l-fevaid*" dir.

Ta'arruf

Kelâbâzî'nin bilinen en meşhur eseri "*Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*" tur. Bu eser tasavvufun en önemli klasiklerinden biri olarak kabul edilmiş, bu hakikat de, "*Ta'arruf olmasaydı, tasavvuf bilinmezdi*" sözüyle ifade edilmiştir. *Ta'arruf* kendisinden sonra gelen mutasavvıflara kaynaklık etmiştir. *Ta'arruf* hakkında asrımızda ilk çalışmayı yaparak ilim dünyasına tanıtan; İngiliz müsteşrik A. John Arberry'dir. Arberry, eserin ilk defa tahkikini yapmış ve eser 1934 yılında Mısır'da Hancı Yayınları arasından çıkmıştır. Bundan sonra Arberry eseri İngilizceye çevirmiş, kısa bir mukaddimeyle *The Doktrine of Sûfis* adıyla Londra'da

3 Taberi aynı zamanda bir mezheb kurucusudur. Ancak mezhebi yaygınlaşmamıştır. Bu dönemde Taberî, Zarihîyye, ve İmamiyye mezhepleri taraftar bulmaya başlamıştır. İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, Beyrut 1966, c. IX, s. 136.

4 Bilal Saklan, Ebubekir Muhammed el-Kelâbâzî ve Meânîl Ahbar, Yayınlanmamış Çalışma, Konya 1991, s. 14; Kelâbâzî'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Fikret Karapınar, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya'kub b. Yusuf b. Kesir b. Hâtîm b. Abdîrahman el-Gülâbâdî (ö.380/990)'nin Ma'âni'l-Ahbâr Adlı Eserinin İlk Seksen Varağının Tahkik ve Tahrîci, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1999, Karapınar'ın Türkçe mukaddimesi, ss. 75-84; Fikret Karapınar "Muhaddis- Sûfî Ebû Bekir el-Gülâbâdî (Kelâbâzî) (380/990)" Marife, Yıl: 8, sayı: 1, Bahar 2008, ss. 77-104.

yayınlanmıştır. Arberry'den sonra eserin ikinci tahkikini, tasavvuf araştırmalarıyla tanınan Abdulhalim Mahmud ile Tâhâ Abdalbâkî yapmıştır. Bu eser 1960 yılında Kahire'de basılmıştır. Daha sonra Ahmed Şemseddin tarafından yapılan tahkik 1993 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Eserin daha sonra birçok baskısı yapılmıştır.⁵

Ta'arruf, tasavvufun en önemli kaynaklarından biridir. Tasavvufla alakalı büyük oranda bütün meselelerden bahseden, tasavvuf tarihi ve doktrini ile ilgili temel bilgiler veren, sûfilerin akide ve tecrübelerinden bahseden bu eser, Kelâbâzî tarafından ömrünün sonuna doğru kaleme alınmıştır. Bu eser tasavvuf ve sûfiler hakkında oluşmuş yanlış kanaatleri düzeltmeyi amaçlamaktadır. Bu dönemde yazılmış tasavvufla ilgili *Kûtu'l-kulûb*, *el-Lümâ* ve *Keşfü'l-Mahcûb* gibi eserlerin arasında yer alır. Yine bu eser kendisinden sonra gelen mutasavvıflardan özellikle Kuşeyrî (ö.465/1073), Gazâlî (ö.505/1111) ve Hâce Muhammed Pârsâ (ö.822/1419)'ya etki etmiştir. Şimdi asıl konumuz olan *Bahru'l-fevâid* adlı eseri ele almak istiyoruz.

Bahru'l-Fevâid / Meâni'l-Ahbar

Kelâbâzî'nin en az *Ta'arruf* u kadar önemli bir eserdir. Eser, muhtelif isimlerle kaynaklarda geçmektedir. Kullanılan isimler şöyledir: *Bahru'l-fevâid el-müsemma bi ma'âni'l-ahbar*, *ma'âni'l-âsâr*, *ma'âni'l-ahbâr*, *mißtahu ma'âni'l-ahbar*, *ma'âni'l-ehadîsi'l-mustafaviyye*, *ma'âni'l-ahbari'l-müctebeviyye*.⁶ Fuat Sezgin bu eserin hicri 375 senesinde telif edildiğini kaydeder.⁷ Eserin ülkemizde ve yurt dışında muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.⁸ Eserin ilk kez,

5 Bk. Arthur John Arberry, *The Doctrine of The Sufis*, London 1977.

6 Fuat Sezgin, *Tarihu türası'l-Arabi*, çev.: Mahmud Fehmi Hicazi c. I, Suudi Arabistan 1983, s.175.

7 Aynı yer.

8 Fuat Sezgin, "*Tarihu türası'l-Arabi*" adlı eserde, Kelâbâzî'nin bu eserinin yazma nüshaları hakkında şu bilgileri verir: Yeni Cami 274 (307 vr. H.9. asır), Murat Molla 610 (128 vr. 1055 h.), Fatih 697 (288 vr.694 h.), Ragıp 311 (300 vr. 1111 h.), Mektebet-i camiat-i İstanbul 494 (151 vr. 1083 h.), Carullah 990 (100 vr civarında 1111 h.), 23حدی حدث-اسكدار, Paris 5855 (398 vr. 691 h. \ انظر 253), Carîr 1368 (169 vr. H. 13. asır), İskenderiye Belediyesi 3189ج (248 vr. 1110 h. Bk. Fihris ma'hed mahtûtâtî'l-Arabi 63/1), Zahiriyeye, Hadis 243, Kahire ikinci 96/1 hadis 811, Saray, III. Ahmet 538/3 (272 vr. 605 h.), 600 (234 vr. 8. h. asır), 619 (150 vr.744 h. Bk. el-fihris 129/2-130), Veliyyüddin, 718 (323 vr. 9. h. asır), Çorlulu 128 (300 vr civarında 8. h. asır), Muhammed Buhari 94/1, (209-1 b 1111 h.), Kastamonu 1398 (785 h. bk. Orients 5.45), Londra Üniversitesi, 19074, Halep Ahmediyye, 274 (302 vr. 11. h. asır. Bk. Fehres ma'hed el-mahtûtâtî'l-arabiyye, 106/1) Fuat Sezgin, *Tarihu türası'l-Arabi*, c. I, bölüm IV, Arapçaya çev.: Mahmud Fehmi Hicazi, Suudi Arabistan 1983, s.175.

Mısır İskenderiye Belediyesi kütüphanesindeki nüsha (1011/1602 yılında yazılmış) ile Dâru'l-Kütübü'l-Mısıryye (1348/1929) nüshasını kullanarak 223 hadisten 79 hadis'in tahkikini Muhammed Hasan İsmail ile Ahmed Ferid el-Mezîdî birlikte yapmışlardır. Bu çalışma *Bahru'l-fevâid el-meşhûr bi-Ma'âni'l-ahbâr* adıyla Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye tarafından 1999 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.⁹

- 9 Bahru'l-fevâid el-meşhûr bi ma'âni'l-ahbâr adıyla Muhammed Hasan Muhammed İsmail ile Ahmed Ferid el-Mezîdî tarafından tahkik edilen eser, 1999 yılında Beyrut'ta Fikret Karapınar'ın yaptığı çalışmadan sonra basılmıştır. Tahkikte, ne müellif hakkında ne de eserin diğer yazma nüshaları hakkında herhangi bir bilgi verilmiştir. Kelâbâzî'nin eserlerini tespit ederken ise, sadece Keşfü'z-Zünûn'la yetinen muhakkikler, onun kitaplarını tam olarak tespit etmedikleri gibi ona ait olmayan bir eseri de ona izafe etmişlerdir. Ayrıca farklı iki eseri de tek bir eser olarak vermişlerdir. Müellifin ismini dahi tam olarak tespit etmeyen muhakkikler, onun vefat tarihini de tetkik etmeden vermişlerdir. Tahkikte 1011/1602 tarihinde istinsah edilen İskenderiye Belediyesi Kütüphanesi nüshası ile 1348/1929 tarihinde istinsah edilen Dâru'l-Kütübü'l-Mısıryye nüshalarını kullanmışlardır. Tarihlerden de anlaşılacağı üzere, bu nüshalar oldukça muahhardır. Bununla birlikte tespitlerimize göre, eserin en eski nüshası tam ve H.522 tarihli olup bunların dışında daha 32 nüshası bulunmaktadır. Karapınar, eserin tahkikini yaparken incelediği 7 adet tam yazma nüshalarda 223 hadisin şerhi bulunurken, matbu olan bu çalışmada 150 hadis şerhi bulunmaktadır. Matbu kitabın ilk 100 Hadisini, Karapınar hazırladığı 100 hadislik çalışma ile, geri kalan 50 Hadisini de Süleymaniye Carullah nüshası ile karşılaştırmıştır. Bir iki yerde takdim-tehir dışında hadis sırasında uygunluk bulunduğunu yaptığı çalışmada tespit etmiştir. Okuma hataları ve ufak tefek eksiklikler dikkati çekmektedir. Ancak matbu kitap, 215 varaka karşılık 111 varağı incelediği için eserin neredeyse yarısı kadardır. Dolayısıyla çok eksiktir. Çalışmada Hadisler numaralandırılmadığı gibi konu başlıkları da belirtilmemiştir. Ancak Hadislerin tahriri yapılarak kısmen sıhhat durumu hakkında bilgiler nakledilmiştir. Eserin ilk 80 varağı (100 hadis) Karapınar tarafından tahkik edilmiş olup yazma nüshaların tanıtımı için bk. Gülâbâdî, *Ma'âni'l-ahbâr*, Karapınar'ın Türkçe mukaddimesi, ss.75-84; Muhammed Rüşen Ta'arrufun Müstemlî şerhine yazdığı takdimde Ma'âni'l-ahbâr'la ilgili şu bilgileri verir: "Bu kitap 592 hadisi içine alan bir mecmuadır. Diğer bir ifadeyle *Ma'âni'l-ahbâr*, mütearız ve müteşabih ahbâr ve hadislerin arasından 222 nebevî hadisin cem ve bir araya getirilmesiyle ortaya konulmuştur." *Ma'âni'l-ahbâr*'ın bir şerhinin yeniden tanınması konusunda Afganistanlı çağdaş ilim adamı Üstâd Abdü'l-Hay Habîbî kendisinin bulduğu bir nüshanın tavsifini yaparken şöyle yazıyor: "Ben onun şerhinin bir yazma nüshasını Pîşâver Koleji İslâmiyet Kütüphanesinde buldum. Nüsha, Abdülkerim b. Abdullâh Şâdmânî tarafından Cümâdi'l-Ülâ hicri 803'de 561 sayfa olarak eski Hokond kağıdına istinsah edilmiş ve bu şerhi Meşhedli bir şahıs Arapça yazmıştır. *Ma'âni'l-ahbâr*'ın şerhinin ilk varağına bir şahıs, kitabın telif maksadını ve Kelâbâzî'nin rûhânî şöretini ortaya koyan şu cümleleri kaydetmiştir: "Nakledildiğine göre Şeyh Kelâbâzî Ebû İshak (k.r.) Hz. Peygamber (s)'i rüyasında görmüş, Resûlullâh(s) kendisine gül demetiyle reyhan demeti sunarak şöyle buyurmuştur: "Tâze iken ve kurumadan benim hadislerime şerh yaz." Uykudan uyandığında gül demetini karşısında bulur. Böylece emir gereği *Ma'âni'l-ahbâr*'ı yazar." -Hâce Ahrâr'ın ifadeleleri- *Şerh-i Ma'âni'l-ahbâr*, Pîşâver Koleji İslâmiyet Kütüphanesinde 354 numarada kayıtlıdır... *Şerh-i Ma'âni'l-ahbâr*'ın diğer bir nüshası Seringer'de Mirvâiz Muhammed Yusuf Keşmirî Kütüphanesinde mevcuttur. Sefer hicri 701'de (s.5) Muhammed b. Haccâc el-Abdesî tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha, yazılma devrinin eskiliğine göre Pîşâver nüshasından daha öncedydi. Hâlâ onun rötografı Lâhor Üniversitesi Kütüphanesinde mevcuttur. Bu kitabın aslı 274 varaktı ve şöyle başlamaktaydı: "Kâle's-Şeyh'üz-Zâhidü'l-Ârif Ebû Bekr b. Ebî İshâk el-

Eser üzerine yapılan diğer çalışma ise daha geniş ve daha kapsamlıdır. Bu çalışma, 17 nüshası üzerinde 223 hadisten 100 hadisin tahkiki 1999 yılında Fikret Karapınar tarafından yapılmıştır. Çalışma “*Ebû Bekr Muhammed b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya’kub b. Yusuf b. Kesir b. Hâtim b. Abdîrrahman el-Gülâbâdî (ö.380/990)’nin Ma’âni’l-Ahbâr Adlı Eserinin İlk Seksen Varağının Tahkik ve Tahrîci*” adı altında Selçuk Üniversitesi’nde Yüksek Lisans tezi olarak sunulmuştur.

Ma’âni’l-ahbâr üzerine yapılan diğer tahkik çalışması ise Suûdi Arabistan’da yapılan çalışmadır. Bu çalışma üç ayrı bölüm halinde mastır tezi olarak hazırlanmıştır. *Ma’âni’l-ahbâr li’l-imam Ebî Bekir Kelâbâzî, tahkik ve dirase* başlıklı altındaki bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümü Hişam Hatim el-Mûsulî tarafından üçüncü bölümü ise Ahmed b. Ali Musa Tûrî tarafından yapılmıştır.¹⁰ Eser üzerine ayrıca, Bilal Saklan 1991 yılında “*Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî ve Ma’âni’l-ahbâr*” adı altında bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada Saklan,

Kelâbâzî el-Buhârî râhimehullâhu, Ĥaddešenâ Ebu’l-Fađl MuĤammed b. AĤmed b. Mezdek Ĥâlê Ĥaddešenâ MuĤammed b. İšâ eĤ-Ĥarsûsî v.s” bk. Müstemlî, *Şerh-i Ta’arruf*, c. I, s. 4. Burada eserin Sarayova Gazi Hüsvrev nüshası hakkında şu bilgileri bize ulaştıran Karapınar’a teşekkürü bir borç telakki ederiz.

خطوط الحديث النبوي وعلومه في مكاتب البوسنة

[بحر الفوائد: دمعاني الأخبار، ويعرف باسم

(م990/380ت) تأليف أبي بكر محمد بن إبراهيم بن يعقوب الكلأبأذي البخاري

.لا يعرف اسم كاتبها، ولا تاريخ نسخها.أوراق، مكتوبة بخط نسخي قديم (304) توجد نسخة خطية وحيدة منه، وهي ناقصة من نهايتها، وتقع في

.وهي من أوقاف داوود آغا علي مدرسة أحمد آغا بموسنا

(4094)وهي محفوظة اليوم في خزانة مخطوطات مكتبة الغازي خسروبيك بسراييفو، تحت رقم

.وقد نقلت إليها من مكتبة فرجوز بيك، بموسنا

1/225:كشفت الظنون:، وحاجي خليفة، في1/200: تاريخ الأدب العربي: ذكره المستشرق كارل بروكلمان في

:أصولي، محدث، صوبي، من مصنفاته أيضا.محمد بن إسحاق: تاج الإسلام، الحسنفي، وتمام بعضهم: محمد بن إبراهيم الكلأبأذي، هو

والأربعين حسن التصريف،: الأشفاخ والأوتار، التعرف لمذهب التصوف، وشرحه

Eser hakkında çalışma yapan Saklan, onun nüshaları hakkında şu bilgileri verir “Eserin günümüze kadar gelebilmiş pek çok nüshası vardır. Bu nüshalar arasında en eski olanı, hicrî 605 tarihlidir. Müellifin vefatından yaklaşık 225 sene sonraya tesadüf: eden bu nüsha, Topkapı sarayı III. Ahmet Kütüphanesi numarada kayıtlıdır. Tam olan bu nüsha, elimizde mevcut en sağlam nüshalardan biridir. Daha sonra eskilik sırası, H. 691 tarihli Paris 5855 numaradaki nüsha ile H. 694 tarihli Fatih 697 numaradaki nüshaya aittir.”Saklan, *Ma’âni*, s. 78; Ta’arruf’un Özbekistan Taşkent Fenler Akademisi Birünî Şarkiyat Enstitüsü Yazmalar Fondundaki yazma nüshalarından bizi haberdar eden kıymetli araştırmacı Nadirhan Hasan’a teşekkürü bir borç biliriz. Buna göre yazma nüshalar şu şekildedir: Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim el-Buhari el-Kalabazi, Ta’arruf li mezhebi’t-tasavvuf, 1. yazma no 10395/VII. H. 1243/m. 1827 yılında istinsah edilmiş. Katip İnâyetullah. 54vr. (ss. 31-85), Arapça; 2. Yazma no 3154 683 yılında istinsan edilmiş 40 vr. (ss.124-163).

10 <http://www.kfcris.com/> <http://213.150.161.217/scripts/minisa.dll/1125/D370/KEYSEARCH> uzantısında görebildiğimiz bu eserler Melik Faysal Araştırma ve eğitim Merkezi’nin Üniversite’de yapılan tezler bölümünde sırasıyla 32489-32430-16419 numaralarda kayıtlıdır. Bu eserlerden bizi haberdar eden Fikret Karapınara sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Kelâbâzî'nin hayatı ve ilmî kişiliğini vermenin yanında eser üzerinde muhteva yönünden, hadis ilmi açısından, kaynak ve isnad bakımından inceleme yapmıştır. Bu eser, doçentlik çalışması olarak sunulmuştur, matbu değildir.

1.2.a. Eserin Muhtevası Önemi ve Etkileri

Kelâbâzî bu eserinde, ahlak ve ibadetle alakalı 100'e yakın şeyhten dinlediği¹¹ 223 hadisin tasavvufî şerhini yapmıştır. Hadislerin hikmet ve incelikleri üzerinde durmuş, isnatlı olarak zikrettiği hadisleri âyet, hadis sahabe sözleri, Arap örf ve adetleri, darb-ı mesel, şiir ve sûfi sözleriyle izah etmiştir.¹² Hadis şerhinde de gördüğümüz odur ki, Kelâbâzî dini gerçekçilikten ve akılcılıktan ayrılmayan, hayalciliğe ve nazariyeciliğe sapsayan tasavvuf anlayışına sahiptir.¹³

Saklan, eserde mükerrerlerle birlikte 1028 hadis mevcut olduğunu, bunlardan 590 hadisin senetli olarak zikredildiğini, 223 hadisin şerhe esas alındığını, 267 hadise izahlar esnasında müracaat edildiğini kaydetmektedir.¹⁴ Hadislerin isnadı sırasında, genelde müellifimiz ile Resûlullah(s) arasında 7 kişi bulunduğu gözlenmektedir.¹⁵ Kütüb-i sitte müelliflerinden Tirmîzî ile aralarında bir kişi bulunurken, Ahmed b. Hanbel ile iki, Malik b. Enes'le üç kişi bulunmaktadır.¹⁶

Eserine sevgiyle alakalı hadislerin şerhini yaparak başlayan Kelâbâzî daha sonra Hz. Peygamber'in bizzat kendi ifadelerinden bir duâyı zikreder ve akabinde duâ başlığında 5 bölüm daha açar ve konuyla alakalı âyet ve hadislerin yorumunu yapar.

Eserin muhtevâsını ortaya koyması açısından, Kelâbâzî'nin eserinde seçtiği hadislerdeki konu başlıklarını burada zikretmenin faydalı olacağını düşünüyoruz: Allah sevgisi ve sevginin alâmetleri, Dünyada Hz. Peygambere sevdirenler, Duânın önemi, Çok yemek yemek, Haset ve sû-i zan, Ebdâl, Kolaylaştırmak, zorlaştırmamak, Cehennem ehli, Kişinin mutluluğunu etkileyen hususlar; Sâlihâ kadın, geniş ev..., Hafif sakal ve ucubu (nefsini beğenme) terk etmenin önemi, Konuşurken aksırmanın konuşanın doğruluğuna şهادet etmesi, Hasep ve nesep, Münafıkların ekserîsinin kârîler olduğu, Fakirlik, Borçlanma, Sesi Kur'ânla tezyîn etmek, İnsanlara sevgi göstermek, Kur'ân kıraatinin önemi,

11 Saklan, *Ma'ânî*, s. 25.

12 Aynı yer.

13 Bk. Uludağ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, s. 26.

14 Saklan, *age.*, s. 227.

15 Aynı yer.

16 Aynı yer.

Va'd konusu, Adavet ve muhabbet, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in fazileti, Açlıktan dolayı karna taş bağlamanın hükmü, Oruç, Kalbin mülâyemet ve rikkâti, Allah'a hüsn ü zan besleme, Allah'ın Âdem'i kendi sûretinde yaratması, Hz. Peygamber'in, kendi kardeşi Yunus'tan üstün tutulmamasını istemesi, Allah'ın vermiş olduğu nimetin eserinin izhâr edilmesi, Nasihat, Hz. Peygamber'e en sevimli olan fakirlik, Nazar'ın hak olması, İhtiyacın saklı tutulması, Bela ve musibetler, İhtiyacın güzel yüzlüler nezdinde giderilmesi, Köpek, çalgı ve resim'in dindeki yeri, Mahlûkâtı Allah'ın zulmette yaratmış olması, İstikâmet, Kibriyâ ve alimlerle beraber olmak, Mescide cünüb olarak girmenin hükmü, Şeytan'ın kişiye yakın olduğu, Adalet, tevbe etmek, gece ve gündüz sâlih amelilerle meşgul olmak, Şefââtın umûmi olduğu, Yusuf(ö)'in hapisteki sabrı, Allah'ın tek oluşu ve teki sevmesi, Kalbin Allah'ın iki parmağı arasında oluşu ve Allah'ın onu istediği yere çevirişi, Tevekkül, Münafıkların sıfatları, Haccı terk edene yapılan tehdit, Lânet, Yemin etmek, içki içmek ve başa kakmak, Fakirlik, zillet ve zulmet, Allah'a rucû etmek, Hz. Peygamber'in ebeveynine şefaate edeceği, Amel-i sâlihle mü'minin surûr bulacağı, Mâlâyâ'nîyi terk etmek, Yıldızların semâya, nebînin ümmete, ashâbın da mü'minlere emîn olacağı, Tevbe, Dünyanın lanetli olduğu, Kişinin amelini beğenmesinin afetleri, Hayâ, İyiliğin yapılması, İnsanlara teşekkür etmek, Kureyş ve önemi, Allah'ın gayreti, Sahura kalkmanın önemi, Günahın rızka mani olduğu, Sabır sıfatının Allah'ın sıfatlarından olup olmadığı, Teşrik günleri, Şuh ve cimrilik, Yalan yere yemin etmek, Tevâzu ve sadaka, Allah'ın gülmesinden ne anlamalıyız, Allah'tan melâl ne demek, Allah'ın ucbu ne demek, Kur'ân kıratıyla kederlerin idare edilmesi, Kadın ve şeytanların Hz. Ömer'den kaçtıkları, Mü'minin, mü'min olduğu halde zinâ edemeyeği, Deccâl, Tevbe, İhtiyar, zânî ve yalancının imanının durumu, Sinek kanatları, Muttakilerle beraber yemek yemek, Sarf ve adlin manası, Zikir ve nev'ileri, Hayâ perdesini yırtan kişinin gıybetinin yapılabileceği, Dünyaya karşı zâhid olan kimseden kıymetli sözlerin sadır olacağı, Güzel ahlâk, Rıza ve gerekleri, İmân, Kûsûf ve tecelli, Hayâ, Riyâ, Şeytanın zikirden gafil olanın kulağına bevletmesi, Emirlere tevcih edilen tehditler, Allah'a kurbiyyet, Halil ve habîb kavramları, Sahabe ve halifeler, Hz. Ömer'in fazileti, Hz. Ali'nin fazileti, Hz. Fâtımâ'nın fazileti, Allah'ın hayâ sıfatı, Likâ, Kabir azabı, Hz. Peygamber'in "gözlerim uyur ama kalbim uyumaz" sözünün anlamı, Âlu'n-nebi bilgisi ve sevgisi, Zâlimi affetmek, "Kibriyâ ridâmdır" kutsi hadîsinin anlamı, Buğz ve tenâfüs, İnsanlar arasındaki ihtilaflar, Yedullah meselesi, Yalan rüyaya yapılan tehdit, Dünyanın en faziletli şeyi namaz, Oruç, Namazda rükûdan imâmdan önce başını kaldıranın durumu, Şükür ve sabrı terk, Hikmetin başının Allah korkusu olduğu, Meleklerin ilim taliplerine kanatlarını sermesi, Dünyayı zem ve ancak

ihtiyaç ve zaruret halinde talep, Fakirin kendisine in'am edene duâda bulunması, Dünyaya yönelenler ve ondan yüz çevirenler, Visal orucu, Hz. İbrahim'in üç kere yalan söylediği, Hz. Peygamber'in âhirette diğer peygamber ve insanlara üstün olmasına rağmen bununla övünmediği, Şehadet, Hz. Musa'nın ölüm meleğine tokat atması, Takva ve zikir, İsim ve künye meselesi, Mü'minlere hayırlı şahitlikte bulunmak, Ümmetin yağmura benzetilmiş olması, Evliyâ ve ebdâller, Mazlumun yapmış olduğu seyyielerin zâlim üstünde kılınması, Keder, üzüntü ve tembellik, Yakîn, Öldükten sonra yakılmayı isteyen adam, Decal'in vasıfları, İyiliklerin günahı örteceği, Gaflet, Allah'la kul arasında yetmiş perdenin olduğu, Ru'yetullah meselesi, İhtiyaçların saklı tutulması, Hz. Peygamber muhterem validelerinin kurtuluşa erdiği, Afiyet ve yakîn, Tesbih ve tehليل, Cenaze namazı, Âdem'in ömründen hibede bulunması, Hanîf dîni, Dünyanın zemmi, Allah ve Resullerine itirazın fasit oluşu, Çocuğun cennet kokularından oluşu, Cennette Hz. Peygamber'e komşu olmak, Allah'ın çeşitli nimetleri, Resûlüllah'ın üzüntüsünün şiddetli oluşu, Şakîlerin İslâm olduktan sonra değişecekleri, Resim ve köpek, Mü'minlerin kadrinin yüce olduğu, Günahın, ucubdan (nefsini beğenmeden) hayırlı olduğu, Rızkın yeryüzünde yaygın olduğu, Küçük amellerin tazimi, Beleh saf kişilerin cennetlik oluşları, Muhabbet, Güzel ahlak, Kur'ân kıraati ve toplanması, Haberin gözle görmek gibi olmadığı, Şehitlik, Kırtas hadisi, Zilzal sûresinin fazileti, İmamlık, Fedâilu'l-Kur'an, Gayrı sahih kıraat, Huzuru kalp ile Kur'ân tilaveti, Kıraatin fazileti, Mendub Kur'an kıraatinin miktarı, Gufran, Nebiz kullanımı, Kabir azabı, Hayânun keyfiyeti, Yemek yemenin âdâbı, İki kişinin yemeğinin üç kişiye yettiği, Cennet ve cehennem yiyecekleri, Mü'minlere müjde, Kur'ân tilaveti esnâsında ağlamak, Mü'min ve münafığın hali, Aklın kısımları, Hz. Peygamber'in minberde üç kere "âmîn" demesi, Sefer, Doğru şahitlik, Nefsin âfetleri, Mü'min'in düçâr olduğu bela ve musîbetler, Korkan kalbin sıfatı, Az da olsa hediyein kabul edilmesi, Hırs haset ve gazap, Havf ve recâ, Kıyamet alâmetleri, Cehrî ve hafî kıraat, Zikir, Sefer ve güzel ahlâk, Temennî ve âdâbı, Akşam yemeğinin namaza takdimi, Büyüklerin küçüklerin hukukuna saygılı olması, Ucub ve kibir, Vecd ve ahvalin değişmesi

Seçilen hadislerin konu başlıklarından da görüleceği üzere eser, *Ta'arruf* kadar sistematik değildir. Bunun yanında ahlak ve tasavvufla ilgili konular ağırlıklı olmakla beraber; dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek mahiyetteki konular da seçilmiş gibidir. Bunlar; itikad, kelam, fıkıh, hukuk, sahabeden bazılarının fazileti gibi... Yine müellif yaşadığı dönemdeki Müslümanların itikat ve kelamla ilgili problemlerinin yanında, günlük hayatta kendileri için lazım olacak bazı fikhî ve hukukî meseleler hakkında da bilgi vermiştir. Ancak şunu

özellikle belirtmek gerekir ki; burada zikredilen konularla ilgili müellif kendi görüşlerinin ortaya koyarken âhlâkî ve tasavvufî tarzda bir bakış açısı sergilemiştir. Saklan'ın ifadesiyle "hadislere işarî tefsir yapılmıştır".¹⁷ Fikhî konularda dahi fikhî yorumlar neredeyse yok denecek kadar azdır.

Eserde, konu olarak bazı tekrarlar var gibi görünse de şerhteki yapılan yorumlar farklılık arz etmektedir. Konular bazı yerlerde tasnif edilmiş olsa da tam olarak sistematize edilmiştir denilemez. Eserin İslâm kültür tarihindeki yeri ve önemi büyüktür. Şimdi bu önem ile daha sonraki âlimlere ve eserlere yapmış olduğu etkilere kısaca değinelim.

Ebu Said el Mâlînî (ö.412/1022)'nin *Kitâbu'l-Erbâîn fî şuyûhu's-sûfiyye* si, Sülemî (ö.412/1022)'nin *el-Erbâîn*'i, Ebû Nuaym İsfehânî (ö.430/1038)'nin *Ulûmu'l-hadîs*'i, Kuşeyrî (ö.465/1072)'nin *Erbâîn*'i, Herevî (ö.481/1089)'nin *el-Erbâîn fî delâilî't-tevhîd*'i, Ebû'l-Hassan Muhammed b. Ved'an (ö.494/1101)'ın *Erbâîn*'u, Ferâvî (ö.500/1107)'nin *Tabîbu'l-Kulûb* adlı eseri, Muhammed et-Taî (ö.555/1160)'nin *el-Erbâîn*'i, es-Silefî (ö.576/1180)'nin *Erbâîn Şerhi*, Ahmed er-Rifaî (ö.578/1183)'nin *Erbaune Hadîsen* adlı eseri Kelâbâzî'den sonra mutasavvıflar tarafından yazılmış hadis kitapları ve şerhleridir.¹⁸ Bir sûfi olarak hadisle alakalı eser verme ve şerh etme geleneğini başlatan biri olarak Kelâbâzî'nin bu müelliflere dolaylı da olsa bir etkisinden söz edilebilir kanaatindeyiz.

Bu eser, IV/X. asırda Sünnî akideye bağlı sûfilerin hadis şerhlerinde tuttukları yolu göstermesi açısından önemlidir.¹⁹ Eserde selef akidesinin hakim olduğu ve ibadet, ahlak itikad gibi konularda Kur'an ve Sünnet çizgisinde bir yol izlendiği görülmektedir.²⁰

Yılmaz, Kelâbâzî ve bu eseriyle ilgili şu bilgileri verir: "Hakim Tirmizi (ö.216/831)'den sonra tefekküre dayalı tarzda ve işarî mahiyette hadis şerh edenlerden biri de *Ta'arruf* adlı tasavvuf klasiğinin yazarı Kelâbâzî'dir. Kelâbâzî iyi bir mutasavvıf ve hadis alimidir. Hadisleri tasavvufî tefekküre ve işarî anlayışa uygun olarak şerh eder. Onun bu yaklaşımı, Konevî ve İbnü'l-Arabî (ö.638/1241) gibi mutasavvıflara yol açmıştır. Hakim Tirmizi'nin temelini attığı konuda direkler Kelâbâzî tarafından dikilmiş, duvarlar İbnü'l-Arabî eliyle örülüp çatı Konevî vasıtasıyla tamamlanmıştır. Bunlardan sonrakiler bu

17 Saklan, *Ma'ânî*, s. 33.

18 Tasavvufî hadis şerhleri ile ilgili çalışma yapan Yılmaz bu hadis kitaplarının kaynaklarının tamamını eserinde zikretmektedir. Bk. H. Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İFAV Yay., İstanbul 1990, ss. 40-47.

19 Uludağ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, s. 25.

20 Saklan, *age.*, s. 81.

binanın tezyinatını tamamlamış, eskiyen, ya da bozulan taraflarını işlemişlerdir.”²¹

Saklan eserin önemiyle ilgili şu bilgileri verir : “Değişik konularda derlenmiş 223 kadar hadisin, ahlâkî ve tasavvufî şerhlerini ihtiva eden *Ma'âni'l-ahbâr* pek çok yönden önem arz etmektedir. Evvelâ, kitaptaki hadisler genelde senedli olarak zikredilmiştir. Bu durum, esere bir orijinallik kazandırmaktadır. Çünkü, bilindiği gibi sened ve isnadın hadis ilminde çok büyük bir yeri ve önemi vardır ve Hz. Peygamberin hadislerinin sıhhatinin tesbitinde, kendisinden istifâde edilen en büyük unsurlardan biridir. Ayrıca, sened mütekaddim ve müteahhir hadis mecmualarının sınır taşı olarak da kabul edilmekte ve senedleri hafzedilerek meydana getirilen hadis mecmuaları da orijinal olarak nitelendirilmemektedir. Böyle olunca, eserimizin orijinal olarak telakki edilmesi uygun olmalıdır. Bilindiği gibi, hadis tarihi içerisinde hadis şârihliğinin geçmişi anlatılırken, bir çeşit şerh kabul edilen ve hadisin metinlerindeki garib kelimelerin izahı mahiyetindeki “garîbu'l-hadis” çalışmalarının dışında, anladığımız manada hadis şerhçiliğinin ilk örnekleri arasında, çalışması günümüze kadar gelebilme şansını elde etmiş olması hasebiyle de, büyük hadisçi Hattabî (ö.388/998) gösterilmektedir. Gerçi kaynaklarda Hattâbî’den önce bazı şahıslara atıfta bulunulmuşsa da, mahiyetleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Böyle olunca, görülmektedir ki elimizdeki bu çalışma şerh edebiyatının ilk ürünlerinden olarak görünmektedir. Genel nitelikli şerh çalışmalarının ilklerinden olduğu gibi, özel nitelikli şerh çalışmalarının ilklerinden de sayılabilir.”²²

Ma'âni'l-ahbâr, önemine binaen kısa zamanda değişik İslâm beldelerine ulaşmıştır. Nitekim daha Kelâbâzî'nin vefatından bir asır geçmiş olmasına rağmen, eser Mağrib’de tetkik edilme fırsatı bulmuştur. İbn Hayr el-İşbîlî, kitabın bir nüshasını Kâdî İyâz'da gördüğü rivâyet etmektedir.²³

Eserin önemiyle ilgili olarak, Uludağ şunları söyler: *Bahru'l-fevâid*, IV/X. Asırda, Sünnî kelâm akidesine bağlı olarak yaşayan sûfilerin vücûda getirdikleri hadis şerhlerinde tuttıkları yolu ve usûlü tesbit etmemize imkan vermesi bakımından da gâyet güzel bir örnektir. Sonraki devirlerde bile hadisleri Kelâbâzî kadar güçlü ve güzel şekilde şerh ve tefsir eden mutasavvıflara ve zahir âlimlerine çok az tesadüf edilir. Bu bakımdan *Bahru'l fevâid* gerçekten fevkalade nefis bir eserdir ve hiçbir şekilde *Ta'arruf* tan daha az önemli değildir.

21 Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s.116.

22 Saklan, *Ma'âni*, s. 33.

23 Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 39.

Zira *Ma'âni'l-ahbâr*, ilk sûfilerin hadislere bakış biçimini hem bugünkü mutasavvıflara hem de zahir âlimlerine en belîğ ve en açık şekilde gösterecek bir niteliktedir. İsminden de anlaşıldığı gibi *Bahru'l-fevâid*'de gerçekten faydalı bilgiler toplanmış, lüzumsuz malumata yer verilmemiştir.²⁴ *Bahru'l-fevâid*'de şerh ve tefsirleri yapılan hadislerin sahih olmalarına da önem verilmiştir. Genellikle ahlakî ve terbiyevî maksatlarda yazılan ve nasihat gayesi güden eserlerde mevcut olan zayıf ve mevzu hadislere bu eserde çok az rastlanır.²⁵

Daha sonraki dönemlerde, özellikle tasavvufî tefekkür ve işarî anlayışa uygun olarak yapılan şerhleri ile Kelâbâzî ve eseri *Ma'âni'l-ahbâr* bazı meşhur sûfilere etkilemiş ve kaynaklık etmiştir. Nitekim Sadreddin-i Konevî'nin *Kırk Hadis Şerhi*'ni neşre hazırlayan H. Kâmil Yılmaz, bu hususa dikkat çekerek bilhassa İbnü'l-Arabî (ö.638/1241) ve Sadreddin Konevî'nin Kelâbâzî'nin eseri *Ma'âni'l-ahbâr*'dan etkilendiğini; özellikle Konevî'nin *Kırk Hadis*'inde tesbih, tahmid gibi konularda yaptığı yorumların Kelâbâzî'nin yorumlarına benzediğini ifade etmektedir.²⁶

Bunun dışında, Bahauddîn-i Nakşîbend'in (ö.791/1389) ikinci halifesi olan, Hoca Pârsâ (ö.822/1419) eserinde Kelâbâzî ve *Ta'arruf*'un yanı sıra, *Ma'âni'l-ahbâr*'a da atıflarda bulunmuştur. Meselâ "*Âl-i Muhammed'i bilmek, beraet vesilesidir.*"²⁷ hadisine yapılan şerhi tamamen nakletmiştir.²⁸ Saklan, eserin Mâğrib, dışında Filibe'ye kadar ulaştığını ifade eder.²⁹ Ayrıca, eserin hicrî 1110'lara kadar elden ele dolaştığı, okunduğu ve istinsah edildiği de rivâyet edilmektedir.³⁰ Nâsiruddîn el-Elbânî de, sahih ve zayıf hadisleri derlediği "*Silsile*"lerinde zaman zaman *Ma'âni'l-ahbâr*'a atıflar yapmaktadır. Değerlendirmeye tabi tuttuğu hadisleri tahriç edenleri zikrederken bazan Kelâbâzî'nin de hadisi eserinde naklettiğini ifade etmektedir.³¹

Bütün bunlar, eserin İslâm kültür tarihi içerisinde büyük bir önem arz ettiğini göstermektedir. Bu eserin en önemli yönü bizce bir sûfi olarak Kelâbâzî örneğinde ilk sûfilerin hadisleri ele alış biçimini göstermesidir.

24 Uludağ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, ss. 25,26.

25 Aynı yer.

26 Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 116.

27 Pârsâ, *Faslü'l-hitâb*, ss. 496-498.

28 Aynı eser, ss. 577-578.

29 Saklan, *Ma'âni*, s. 77.

30 Aynı yer.

31 Aynı yer.

1.2.b. Eserin Kaynakları

Kelâbâzî ve eseri *Ma'âni'l-ahbâr*'ın bu yönünü tesbit ettikten sonra, şimdi de kitapta, konuların izahı ve meselelerin halli esnasında müracaat edilen kaynaklara bir göz atalım.

Kelâbâzî bu eserini kaleme alırken *Ta'arruf*'un aksine eserin oluşumuyla ilgili fazla bilgi vermemiştir. Ancak bazı şahıs ve kitaplardan istifade etmiştir. Saklan, Kelâbâzî'nin, doğrudan kitap ismi vermeksizin, birkaç garîb kelimenin izahı için garibü'l-hadîs konusunda kitapları bulunan Nadr b. Şümeyl ile Ebû Ubeyd'den nakillerde bulunduğunu ifade eder.³² Meselâ, "*Melâike Sa'd'ın ruhu ile müjdelendi, Arş O'nun için ihtizaz etti (titredi).*"³³, mealindeki hadis-i şerifte mevcut "İhtizaz" kelimesini Nadr b. Şümeyl'in "Ferah, sevinç" olarak açıkladığını ifade eder. Aynı şekilde Ebû Ubeyd'in hadisindeki "*Latusbihî anhu bidu'âike aleyh*" hadisindeki "sebeha" kelimesini "haffe" olarak açıkladığını söyler.³⁴ Bu ipuçları bize Kelâbâzî'nin bu zatlardan istifade ettiğini göstermektedir.

Yine Bu dönemde Hasan Basrî (ö.110/727)'nin el-Ehâdis el-Müteferrika'sı, Süfyan es-Sevrî (ö.161/778)'nin *Mimma ensede Süfyan es-Sevri* adıyla anılan rivâyetleri, Süfyan b. Uyeyne (ö.196/811)'nin Müsned'i, Maruf b. Fîrûz el-Kerhî (ö.200/815)'nin Müsned ve Erbâin'i, Hakim Tirmîzî (ö.320/932)'nin Nevâdirü'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl adlı eserleri Kelâbâzî'ye kadar olan dönemde yazılmış mutasavvıfların yazmış olduğu en önemli hadis kitaplarıdır.

Eserdeki altmışa yakın hadis, isnad zincirinde zikrettiği ve hocası Ebu'l-Leys Kasr b. el-Feth'den yapmış olduğu rivâyetlerin hemen hemen hepsinin râviler halkasında bulunan Tirmizî'ye özellikle hadislerin sıhhatini tesbitte müracaat edilmiştir. Meselâ, Deccal ile ilgili hadis-i şeriflerin varyantları zikredildikten sonra, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizinin hadis hakkında "Hazâ hadîsün hasenün sahihun" dediği ifade edilmiştir. Bu durum, Tirmizî'nin *Ma'âni'l-ahbâr*'ın temel kaynakları arasında olduğunu göstermektedir.

Kelâbâzî bunların dışında istifade etmiş olduğu kaynaklara kapalı ifadelerle atıfta bulunur, açıklayıcı bilgi vermez; "Lügat ehlerinden bazıları", "Edebiyatçılardan bazıları", "Mütekellimlerden bazıları" "Filozoflardan bazıları", "Hukemâdan bazıları", "Ehli Kibardan bazıları", "Eser ehli" "Nazar ehli",

32 Saklan, *age.*, s. 72.

33 Buhari, Menakibu'l-Ensar, 93803; Müslim, Fezailü'l-Sahabe, 2466/124; Tirmizi, Menakib, 3848; Kelâbâzî, *Bahru'l-fevâid*, s. 225.

34 Saklan, *age.*, s. 72.

“Meşâyihden bazıları” ve “Sûfi Şeyhlerden bazıları” gibi.³⁵ Hâce Muhammed Pârsâ (ö.822/1419), Kelâbâzî ve benzeri alimlerin kitab ve risalelerindeki eski hukemânın sözlerinden hakikat ehillerinin hallerine uyanlarını, “Söyleyene değil, söylenene bak” fehvasınca, “temiz olanı al, kirlili olanı bırak” hükmüne aldıkları kanaatindedir.³⁶

Bazı âyetlere yapılan tefsirlerden istifade eden Kelâbâzî, konuyu izah için Leylâ ile Mecnun hikâyeleri ile İbnü's-Semmâk ile Harun Reşit arasında geçen hadiseleri ve sûfîlerin özellikle Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed el-Hâkim'in inşâd etmiş oldukları şiirleri de kaynak olarak kullanır.³⁷

Haklarında herhangi bir tanıtıcı bilgi vermediği bazı şahıslardan çeşitli muhtelif yerlerde nakillerde bulunan Kelâbâzî bu nakilleri bazen senedli verir, bazen da isnad kullanmaksızın doğrudan ilgili şahıstan yapar. Bu şahısları Saklan şöyle sıralar: “Abdullah el-Antâkî, Ahmed b. İsâ el-Misrî, Ali b. el-Fadl, Âmir b. Abdullah, A'şâ b. Kays. Avf b. Mâlik el-Eşceî, Bişr b. Ebî Hâzim, Cafer b. Muhammed, Cüneyd el-Bağdâdî, Duâyî b. Ali, Ebû Amr b. A'lâ, Ebû Amr ed-Dimeşkî, Ebû Bekir el-Verrâk, Ebû'l-Kâsım İshâk b. Muhammed el Hâkim, Ebû Süleyman ed-Dârânî, Ebû Yezîd el-Bistâmî, Eflâtun, el-Perrâ, Haccâc el-Hanefî, Hasen, Arap tabibi Haris b. Kelde, Kuzeyme b. Hişâm, İbrahim b. Edhem, Muhammed b. Ali et-Tirmizî, Muhammed b. İshâk ed-Dimeşkî, Ömer b. Abdulazîz, Saîd b. Uftaym, Sâlim b. Hânî, Sehl b. Abdullah, Sufyân, Useyd, Vehb b. Münebbih, Yahya b. Muâz ve Zürâre b. Evfâ.”³⁸

Hadis-i şeriflerin şerhlerinde çeşitli vesilelerle istifade etmiş olduğu ve değişik fikir ve meşreblerden şahıs ve eserler, Kelâbâzî'nin bize çok yönlü bir âlim olduğunu gösterir. Ayrıca, kaynak olarak kabul edilen şahıslar hakkında kendisi bilgi vermemiştir.³⁹

Görüldüğü gibi Kelâbâzî eseri *Bahru'l-fevâid*'de yazılı kaynaklara hemen hemen hiç atıfta bulunmamıştır. Bu durum, onun kaynaklarının hepsinin şifahî olduğunu göstermez. Kanaatimizce, bu husus Kelâbâzî'nin kendinden önceki âlimlerin geleneğine uyarak eserden ziyade müellifinin ismiyle yetinme düşüncesinden kaynaklanmış olabilir.⁴⁰

35 Saklan, *Ma'ânî*, s. 73.

36 Pârsâ, *Faslü'l-hitâb*, s. 323.

37 Saklan, *age*, s. 73.

38 Aynı yer. Burada zikredilen şahısların bir çoğu *Ta'arruf*'ta da atıfta bulunulan şahıslar olmakla birlikte bazıları *Ta'arruf*'ta geçmemektedir.

39 Aynı yer.

40 Saklan, *Ma'ânî*, ss. 71-75.

Sonuç olarak ilk dönem tasavvufî hadis şerhlerinin ilklerinden ve hadis yorumlarıyla ilgili günümüze mühim bilgiler sunan Kelâbâzî'nin *Bahru'l-fevâid* isimli eseri en az *Ta'arruf* kadar önemlidir. Eser hadis şerh geleneğinin ilklerinden sayılabilir. Bu manada Kelâbâzî kendisinden sonra gelen hadis şerhçilerine örnek olmuştur. Eser, tasavvuf, hadis, tefsir, İslâm tarihi ve birçok ilahiyat alanı için kaynaklık edebilecek bir klasik olma durumundadır. Ancak günümüzde ilim dünyası tarafından yeterli ilgiyi görememiştir. Eserin henüz tam olarak baskısı yapılmamıştır. Türkçe'ye tercüme edilmemiştir. Eser bu haliyle araştırmacıları beklemektedir.

Kaynakça

- İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebu'l-Hasen Ali, *el-Kamil fi't-Tarih*, c. I-XIII, Beyrut 1966.
- İşler, Seyfettin, *Kelâbâzî ve Kelâmî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998.
- Karapınar Fikret, "Muhaddis- Sûfî Ebû Bekir el-Gülâbâdî (Kelâbâzî) (380/990)", *Marife*, Yıl: 8, sayı: 1, Bahar 2008, ss. 77-104.
- Karapınar, Fikret *Muhaddis Sûfilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (h. IV.-V./m.X.-XI.asır)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Karapınar, Fikret, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya'kub b. Yusuf b. Kesir b. Hâtim b. Abdirrahman el-Gülâbâdî (ö.380/990)'nin Ma'âni'l-Ahbâr Adlı Eserinin İlk Seksen Varağının Tahkik ve Tahrîci, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1999.
- Kelâbâzî, *Bahru'l-fevâid el-meşhûr bi-Ma'âni'l-ahbâr*, thk. Muhammed Hasan İsmail-Ahmed Ferid el-Mezîdî Dâru'l-kütübu'l-ilmiyye, Beyrut, 1999.
- Kelâbâzî, *Bahru'l-fevâid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 697 numara. 280 vr.
- Müstemlî, Muhammed Buhârî, *Şerhü't-Ta'arruf li Mezhebi ehli't-Tasavvuf*, c. I-IV, tah. Muhammed Rûşen (İntişârât-ı Esâtîr) Tahran 1363.
- Pârsâ, Hâce Muhammed, *Faslu'l-hitâb: Tevhîde Giriş*, çev. Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yay., İstanbul 1988.
- Saklan, Bilal, *Ebubekir Muhammed el-Kelâbâzî ve Meânîl Ahbar*, Yayınlanmamış Çalışma, Konya 1991.
- Saklan, Bilal, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis Sûfiler ve Sûfî Muhaddisler (h. IV./m.X. asır)*, Konya 1997.
- Uludağ, Süleyman, *Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta'arruf*, Dergay yay., İstanbul 1992.
- Yılmaz H. Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevi'nin Kırk Hadis Şerhi*, İFAV, İst. 1990.